

BÖLGESEL EŞİTSİZLİK: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Ömer Yılmaz^(*)

Özet: Çalışmanın temel amacı Türkiye’de boyutları her geçen gün daha da büyüyen ve daha büyük bir ilgi konusu olan bölgelerarası gelişmişlik farklarıyla ilgili olarak bir inceleme yapmaktır. Çalışmada bütünlüğün bozulmaması için birbiriyle yakından ilişkili olan ekonomik veya fonksiyonel eşitsizlikle sosyal eşitsizlik göstergeleri inceleme konusu yapılmıştır. Çalışmanın giriş bölümünde bölgesel eşitsizliğin tanımı ve önemi ile ilgili bilgiler verilmekte, daha sonraki bölümlerde sırasıyla bölgesel eşitsizliğin çeşitleri, Türkiye’de bölgesel eşitsizliğin ortaya çıkış nedenleri ve çeşitli istatistikî göstergeler açısından Türkiye’deki bölgesel eşitsizliğin boyutları hakkında bilgiler verilmektedir.

I. Giriş

Ülkeden ülkeye farklı yoğunlukta olmakla birlikte, bölgelerarası gelişmişlik farklarının ortaya çıkışı, sanayi devrimi ile birlikte ekonomik gelişmenin başladığı her ülkenin mutlaka tanışacağı, kaçınılmazı olanaksız bir olgudur. Dünya ekonomisinde gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler gibi kavramlarla tasvir edilen gelişmişlik kalıbı, ülke ekonomilerinin çeşitli bölge ve kentlerinde de ortaya çıkmaktadır. Dinamik bir yapıya sahip olan, gelişme sürecine yön veren ekonomik faktörlerin ülke mekanı üzerinde farklı yoğunluklardaki dağılımı, bölgelerarası ve kentler arası gelişmişlik farklılıklarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Küçüker, 1998: 425). Bugün hemen her ülkede az yada çok, ama mutlaka bölgesel eşitsizlik vardır. Bu yönüyle bölgesel eşitsizlik aynı alanın farklı yerlerinde görülen her çeşit eşitsizlik olarak görülebilir (Bayraktutan, 1994: 184). Bölgesel eşitsizliği, ekonomik ve sosyal fırsat eşitsizliği şeklinde daha dar anlama indirgemek de mümkündür. Ekonomik fırsat eşitsizliği, farklı bölgelerdeki kişilerin gerek iş bulma gerekse eşit işe eşit ücret elde etme fırsatına sahip olamaması; sosyal fırsat eşitsizliği ise farklı bölgelerde yaşayan kimselerin sağlık hizmetlerinden, eğitim hizmetlerinden, sanatsal faaliyetlerden aynı derecede yararlanamamaları, hatta eş seçiminde bile aynı olanaklara sahip olamamalarıdır (Dinler, 1994: 123).

Bölgesel eşitsizlik sadece az gelişmiş ülkelere has bir özellik değildir. Bölgesel gelişmişlik farklılıkları gelişmenin her safhasında farklı ağırlıkta hissedilen bir problemdir. Nitekim Rostow’a göre, ‘olgunlaşma merhalesinde, bir ülkenin bütün bölgeleri veya bir ekonominin bütün sektörleri, modern teknolojiyi tam manasıyla uygulayıp aynı seviyede bir gelişme sağlayamaz.

^(*) Atatürk Üniversitesi İİBF, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arş.Gör.

Bölgeler ve sektörler arasında gelişme farklarının bulunması normaldir' (Rostow, 1966: 63). Bir ülkedeki gelişme süreci genellikle belirli bölgelerden başlamakta ve zamanla bu gelişme tüm ülkeye yayılmadığında hatta diğer bölgelerde nispi bir gerileme başladığında, anılan bölgeler ile ülkenin diğer bölgeleri arasında çeşitli sosyo-ekonomik uçurumların oluşmasına neden olmaktadır.

Bölgesel eşitsizlik sadece ülkelerin geri kalmış bölgelerinde değil, aynı zamanda gelişmiş büyük kentlerinde; eğitim ve sağlık hizmetleri yetersizliği, arsa ve konut ihtiyacı, su, enerji, altyapı ve genel belediye hizmetlerinin yetersizliği, trafik sıkışıklığı, kalabalıklaşma, gürültü ve çevre kirliliği şeklinde de ortaya çıkmaktadır (Gündüz, 1994: 4).

İktisatçılar iktisadi gelişmenin her yerde aynı anda ve aynı ölçüde başlamasının imkansız olduğu; coğrafi konum, doğal kaynaklar ve teknik gelişmeler gibi faktörlerin gelişmeyi bir başlangıç noktası etrafında yığıldığı görüşünü taşımaktadırlar. Küreselleşme bölgelerarası gelişmişlik farklarını hızla artırmaktadır. Küreselleşme süreci, kum fırtınası sonrası çölde yaşanan değişiklikler gibi yeni haritalar, yeni coğrafyalar yaratmaktadır. Azami kar ve sermaye birikimi hedefi, sektörel ayıklamalar yapmakla kalmamakta coğrafyaları da seçmekte yada dışlamaktadır (Sönmez, 1988: 297). Belirli merkezlerde başlayan gelişme hareketi, içsel ve dışsal ekonomilerin olumlu etkileri sonucu giderek artarken bu merkezleri daha da geliştirmektedir. Bu durum diğer bölgelerde ise nispi bir duraklama, hatta gerilemeyi kaçınılmaz kılmaktadır. Örneğin 1965 yılında G7 ülkelerinin ortalama kişi başına geliri Dünyanın en yoksul yedi ülkesinin ortalama kişi başına gelirinin 20 katı iken, bu oran 1995 yılında 40 katına yükselmiştir. Yine 1965 yılında dünya nüfusunun en zengin %20'sinin ortalama kişi başına geliri en yoksul %20'nin ortalama kişi başına gelirinin 30 katı iken, bu oran 1990 yılında, yani çeyrek yüzyıllık bir süreç içerisinde 60 katına yükselmiştir (Güvenen, 1998: 5).

II. Bölgesel Eşitsizliğin Çeşitleri

Bölgesel eşitsizlik; tabii veya coğrafi eşitsizlik, ekonomik veya fonksiyonel eşitsizlik ve sosyal eşitsizlik olmak üzere üç başlık altında ele alınabilir. Bunlar kısaca aşağıdaki gibi açıklanabilir:

a. Tabii veya coğrafi eşitsizlik: Bu tür eşitsizlikler fiziki şartların ve doğal kaynakların doğrudan sonucudurlar. Tabii veya coğrafi eşitsizlik aynı zamanda ekonomik bir eşitsizliğin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Liman ve maden kentleri bu tür eşitsizliğin en iyi örnekleridirler.

b. Ekonomik veya fonksiyonel eşitsizlik: Bu tür eşitsizlik ekonomide, aynı üretim faktörlerinin, değişik piyasalarda yada bölgelerde farklı kazançlar elde etmeleri sonucu ortaya çıkar. Bu durum, serbest piyasa şartlarında üretim faktörlerinin ülke düzeyinde dengesiz dağılımına neden olur ki, gelişmiş ve geri

kalmış bölgeler arasındaki farkın temel sebeplerinden biri de budur (Bayraktutan, 1994: 186).

c. Sosyal eşitsizlik: Sosyal eşitsizlik, çeşitli bölgelerde yaşayan insanların faydalandıkları sosyal hizmetlerin miktar ve kaliteleri arasındaki farklar şeklinde kendini göstermektedir. Bu farklar, sosyal dengesizlik içinde düşünülebilen eğitim, kültür ve sağlık hizmetleri sahasında ortaya çıkmaktadır (Erkal, 1990: 39). Gerçekte sosyal eşitsizlik, ekonomik ve fonksiyonel eşitsizlikle çok yakından ilişkisi olan bir eşitsizlik türüdür.

III. Türkiye’de Bölgesel Eşitsizliğin Ortaya Çıkış Nedenleri.

Ülkemizde bölgesel eşitsizliğin ortaya çıkış nedenlerini tarihsel nedenler, coğrafi nedenler ve iktisadi nedenler olmak üzere üç ana başlık altında incelemek mümkündür. Bu üç neden ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde ülkemizdeki bölgesel eşitsizlikle ilgili çarpıcı sonuçlar ortaya çıkacaktır.

a. Tarihsel nedenler: Bölgesel eşitsizliklerin birçok ülkede ulusal bir sorun olarak toplumların ekonomik ve siyasal gündeminde yerini alması, özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası döneme rastlamaktadır. Bu dönemde sorunların ağırlaşmasıyla beraber, soruna yönelik kamuoyundaki duyarlılığın artması, çözüme yönelik kuramsal çalışmaları ve kamu müdahalelerini artırmıştır (Gündüz, 1994: 3).

Ülkemizdeki bölgesel eşitsizliğin kökenleri Osmanlı İmparatorluğu dönemlerine kadar inmektedir. 18. yüzyılda Batı Avrupa’da ortaya çıkan endüstri devrimi karşısında, Osmanlı ekonomisi değişen koşullara ayak uyduramamış ve hızla parçalanmıştır. Osmanlı İmparatorluğundaki bölgesel gelişmişlik farkları başta İngiltere olmak üzere imparatorluğun kendilerine göre daha gelişmiş olan devletlerle yaptıkları ticaret anlaşmaları yoluyla dışa bağlı yerleşme yapısının oluşumu şeklinde ortaya çıkmıştır. Batıdaki bu endüstrileşme hareketi, savaş tekniğinde ateşli silahlar lehine de büyük değişiklikler getirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, devamlı talim gören, ateşli silah kullanan bir ordu beslemek zorunda kalmış ve eyalet askerlerinin sayısı hızla azaltılırken, yeniçeri ordusunun sayısı zamanla artmıştır. Bu durum ise, eyalet askerlerine dayalı miri arazi rejiminin bozulmasına, toprakların sipahilere değil, belirli vergi karşılığı mültezimlere verilmesine yol açmıştır. Toprak düzenindeki bozulmayla birlikte, köylülerin bir kısmı topraklarını terk ederek başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlere göç etmişlerdir. Köylülerin ya ıssız kesimlere yada bölge merkezlerine göç etmeleri, büyük işsiz kitlelerinin oluşumuna yol açmıştır. Bu gelişmeler sonucunda merkez ile bölgeler arasında ve her bölgenin kendi içerisindeki yapısı çözülmeye yüz tutmuştur (Dinler, 1994: 181).

19. yy. ’da ise sanayileşmiş batı Avrupa ülkeleriyle yapılan ve dışa bağımlı yeni bir düzenin oluşumuna yol açan anlaşmalar, bazı kentlerin önemlerini kaybedip, mevcut nüfuslarını koruyamamalarına, sanayileşen Avrupa ülkeleriyle ulaşım bağlantısı olan kentlerin ise ön plana çıkarak

kalabalıklaşmasına neden olmuştur. Böylesi bir olgudan ise en fazla liman kentleri kazançlı çıkmışlardır.

Böylece, Türkiye’de bölgeler arası eşitsizlik Batı Anadolu’daki ve deniz kıyısındaki kentlerin daha da canlanması, Anadolu’nun içlerinde bulunan Doğu ve Güneydoğu Anadolu kentlerinin ekonomik önemlerinin daha da azalması sonucu, sönükleşmeyle ortaya çıkmaya başlamıştır.

Sonuç olarak, Osmanlı İmparatorluğunda 19. yy. sonunda ortaya çıkan bölgelerarası gelişmişlik farkı, batıya açılma sonucu, İmparatorluğun mevcut el sanatlarına dayalı ekonomik faaliyetlerinin gerilemesi ve nihayetinde de yıkılmasıyla sonuçlanmıştır. Geleneksel ekonomik faaliyetlerin bozulması, imparatorluğun kentleri arasındaki hiyerarşinin de bozulmasına neden olmuştur. Başta limanlar olmak üzere, Batı Anadolu’daki kentler, endüstrileşmiş Batı Avrupa kentleriyle daha sıkı ilişki içine girerek, ön plana çıkmışlardır. Şu halde Osmanlı’nın son döneminde ortaya çıkan bölgesel eşitsizlik, dış dinamiğin doğurduğu ülkelerarası emperyalist ilişkilerin sonucu ortaya çıkan bir eşitsizliktir (Dinler, 1994: 182).

Cumhuriyetin ilk yıllarında ise gerek Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı’nın ekonomi üzerindeki ağır yükü gerekse Osmanlı İmparatorluğunun borçlarının yeni Cumhuriyet Hükümeti tarafından ödenmesi, zorunluluğu, bölgelerarası eşitsizliği giderme yönündeki çabaları sekteye uğratmıştır. Ancak zamanla Batı Avrupa ile ticari ilişki içine girme şansını, coğrafi konum ve doğal zenginliği ile elde eden Batı Anadolu, bu avantajlara sahip olamayan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine oranla, göreceli olarak daha gelişmiş duruma gelmiştir. Cumhuriyetin daha sonraki yıllarında ise bu gelişmişlik farkı gerek izlenen devlet politikalarının yanlışlığı gerekse sermaye sahiplerinin büyük şehirlere göçü neticesinde zamanla kapanmak yerine, daha da büyümüştür.

b. Coğrafi nedenler: Adam Smith’den beri iklim, yeraltı zenginlikleri, doğal koşullar, taşıma ve haberleşme gibi coğrafi etmenler olumlu yada olumsuz yönlerde gelişmeyi etkilemektedirler. Coğrafi koşullar bazen kalkınmayı frenleyici, bazen de engelleyici bir rol oynamaktadırlar. Gelişmiş ülkelerin dünya üzerindeki konumları incelendiğinde, Avustralya dışında gelişmiş ülkelerin tamamının kuzey yarımkürede olduğu, geri kalmış yada gelişmekte olan ülkelerin ise çoğunun tropikal bölgelerde yer aldıkları görülecektir (Dinler, 1994: 177). Sahip oldukları iklim koşulları yönüyle karşılaştırıldıklarında, endüstrileşmiş ülkelerin dört mevsimi de yaşayan bir iklim kuşağında buldukları, geri kalmış ülkelerin ise çok sıcak yada çok soğuk iklim kuşağında buldukları görülecektir.

Doğal kaynaklar yönüyle de tropikal bölgeler, ılıman bölgelere oranla daha fakirdirler. İlıman bölgelerde doğal kaynakların çeşitli olması, gelişme için daha elverişli bir durum yaratmaktadır. Ayrıca iklimin insanların çalışma gücüne de doğrudan etki ettiği bilinmektedir. Aşırı, sıcak iklim, insanları gevşekliğe itmekte, verimliliklerini düşürmektedir. Çalışmak için en uygun

olanı ise ılıman iklimdir. Bazı yazarlara göre ılımlı ve her mevsimi yaşayan iklim bölgelerinde insanlar daha enerjik ve başarılı olurlarken; sıcak, rutubetli ve yılın her ayında bu özelliklerin devam ettiği iklimde yaşayan insanlar daha az enerjik olmaktadır. Bir kısım yazarlar ise bu görüşe karşı çıkmakta ve insanların çalışma, dinlenme ve gelir yönünden dünyanın her ülkesinde benzer davranışlar içerisinde olduğunu öne sürmektedirler. Ancak insan davranışları teorik düzeyde farklı olmasa bile; aşırı sıcaklığın ve uzun yağmur dönemlerinin insanların çalışmasını ve verimliliğini önemli ölçüde etkileyeceğini düşünmek yerinde olacaktır (Savaş, 1986: 288).

Ülkemiz açısından yükseklik, bitki örtüsü ve yüzey şekilleri gibi bütün bu coğrafi etkenlerin bölgelerarası dağılımı incelendiğinde, Doğu Anadolu Bölgesinin diğer bölgelere oranla daha dezavantajlı olduğu görülecektir.

Ortalama yüksekliği 1800 ile 2000 metre dolaylarında olan Doğu Anadolu Bölgesi ülkemizin en yüksek ve dağlık bölgesidir. Bu bölgenin sadece bazı platoları değil, bazı ovaları bile ülkemizin öteki bölgelerindeki dağlardan daha yüksektir. Ülkemiz ortalamasının üzerinde bir yükseklik gösteren Doğu Anadolu Bölgesi, bu yüksekliğin doğal bir sonucu olarak çok sert bir iklime sahiptir. Sibiryaya yüksek basınç merkezinin etkisi altında kalan bölgede kışlar çok uzun sürerken don olan gün sayısı 113 ile 118, karla örtülü gün sayısı ise 62 ile 153 gün arasında değişmektedir. Bu bölgede yazlar daha kısa geçmekte ve oldukça sıcak olmaktadır. Yazla kış arasındaki sıcaklık farkları genellikle 25 dereceden fazla olmaktadır. Yüksekliğin fazla olması, iklimin çok sert olmasına ve bölgenin bitki örtüsü bakımından fakir kalmasına neden olmuştur. Bölgede ormanlar oldukça az ve arazi ekime elverişli değildir. Bölgenin büyük kısmı otlaklarla kaplıdır.

Sonuç olarak, Eskişehir ile Adana arasındaki hayali çizginin batısında kalan yerler dağlar ve yüksek yaylalarla kaplıdır. Batıdaki ılıman deniz iklimi, yerini doğuda sert bir karasal iklime bırakmaktadır. Batıda gerek deniz gerek kara ulaşım olanakları oldukça kolaydır. Oysa doğuda yüzey şekillerinin özellikleri ve geçit vermeyen dağlar nedeniyle ulaşım ağının yapılması oldukça zor ve pahalıdır. Mevcut yollar ise kar nedeniyle yılın büyük bir bölümünde kapalıdır. Bütün bu sayılan nedenler coğrafi açıdan ülkemizde bir bölgesel eşitsizliğin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

c. İktisadi Nedenler: İktisadi anlamda Türkiye'deki bölgesel eşitsizliğin belli başlı nedenlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1) İmalat sanayisinin mekansal olarak dengesiz dağılımı ve birkaç bölgede yoğunlaşmış olması: İmalat sanayi önem sırasına göre Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde yoğunlaşmış bulunmaktadır. Sanayi istihdamının konum katsayıları sadece bu üç bölgede 1'in üzerindedir. Güneydoğu ve Kuzeydoğu Anadolu en düşük konum katsayılarına sahip bölgelerdir. Sanayi özellikle Marmara Bölgesi'nde yoğunlaşmıştır. İmalat sanayisindeki istihdamın yarıya yakın kısmı bu bölgemizde bulunmaktadır (Büyükkılıç vd. ,1990: 71). İmalat

sanayi istihdamınının1975'te %47.61'i, 1980'de %44.23'ü ve 1987 yılında ise %44.5'i Marmara Bölgesinde bulunmaktadır.

2)İmalat sanayindeki işgücü verimliliğinin bölgeler arasında büyük değişiklikler arz etmesi: Marmara Bölgesi'ndeki yığılma ekonomilerinin yüksekliği, büyük ölçekli işletmelerin burada yoğunlaşması ve daha nitelikli işgücü istihdamının etkisiyle, imalat sanayisindeki emek verimliliği Marmara Bölgesinde en yüksek değerlere sahiptir (Mutlu, 1992: 106). Marmara Bölgesi'ni Ege Bölgesi izlemektedir. Güneydoğu ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgeleri en düşük emek verimliliğine sahip bölgelerdirler.

Emek verimliliğindeki bölgelerarası farklılaşmanın en büyük nedenlerinden biri de geri kalmış yörelerdeki nitelikli işgücünün istihdama çekilemeyişidir.

3)Tarımdaki emek verimliliğinin imalat sanayisindeki verimliliğin çok altında kalması: Tarımdaki emek verimliliği sanayidekine oranla oldukça düşüktür. Bu durum, tarımdaki istihdamın yüksek olduğu bölgelerde kişi başına düşen gelirin düşük olmasının en büyük nedenidir. İmalat sanayinde çalışan başına yaratılan katma değer tarım kesiminde çalışan başına yaratılan katma değere oranları bölgeler itibariyle ve hava koşulları ve destekleme fiyatlarının etkisiyle yıldan yıla büyük farklılıklar arz etmektedir. Oranlar tarım girdi fiyatlarının yükselmesi ve destekleme fiyatlarının gerilemesiyle, 1980'den başlayarak genel bir yükselme eğilimine girmiştir. Sanayideki emek verimliliğinin tarıma göre oldukça yüksek olması, kentle-kır ve sanayiyile-tarım bölgeleri arasındaki kişi başına düşen gelir farklılıklarının en önemli nedenidir.

4)Tarımdaki işgücü verimliliğinin bölgelerarası farklılıklar göstermesi: Tarımdaki emek verimliliği sadece sanayidekine göre düşüklük göstermekle kalmamakta, bölgeler arasında da farklılık arz etmektedir. Bu farklılıklar tarımda istihdam edilenler arasında bölgelerarası gelir farklılaşmasının belirleyici nedenlerinden biridir. Bu farklılıkların ardında modern girdi kullanımında, emek niteliğinde ve ürün çeşitlenmesinde görülen bölgelerarası büyük farklılıklar yatmaktadır.

5)İç ticaret hadlerinin tarımın aleyhine gelişmesi: Tarım kesiminin sattığı malların fiyat endeksinin, aldığı malların fiyat endeksine oranı olarak tanımlanan iç ticaret hadleri, özellikle 1976-1979 yılları arasında tarım kesimi lehine gelişmiş, fakat 1980'den itibaren büyük bir düşme eğilimine girmiş ve 1985'de 1979 yılı değerinin yarısına inmiştir (Mutlu, 1990: 179). İç ticaret hadlerinde 1980'den itibaren görülen gerileme en yoğun olarak Güneydoğu ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgelerinde hissedilmiştir. Fiziki üretimin fazla artmadığı bir ortamda, iç ticaret hadlerindeki gerileme, doğal olarak tarımda kişi başına düşen gelirin düşmesi, satınalma gücü ve kırsal refah düzeyinin gerilemesi anlamına gelmektedir.

6)Geri kalmış bölgelerdeki yüksek doğurganlık ve işgücüne düşük katılım oranları: Geri kalmış bölgelerdeki kişi başına gelir düşüklüğünün belirleyici etmenlerinden biride yüksek bağımlılık oranları ve bunu tayin eden

yüksek doğurganlık oranıdır. Örneğin GAP Bölgesindeki doğurganlık oranı 1970 yılında Türkiye ortalamasının %1.0615 misli iken, bu oran 1985 yılında %1.41'e yükselmiştir. Aynı bölgede bağımlılık oranı 1975 yılında Türkiye ortalamasının %131.47'si iken, bu oran 1985 yılında %149.03'e yükselmiştir. Geri kalmış bölgelerde doğurganlık oranları önemli ölçüde düşürülmedikçe, bu bölgelerde kişi başına gelirin Türkiye ortalamasına yaklaşmasını beklemek fazla iyimserlik olacaktır.

7) Pazarlara ve girdi kaynaklarına göre konum: Sanayileri taşıma maliyetleri açısından üç grupta toplamak mümkündür (Hoover, 1975: 101): (a) Pazarlanabilir bir mamul haline dönüşüncüye kadar hacim ve/veya ağırlık kazanan, bu nedenle pazara en yakın konumda olmak zorunda olan pazara dönük endüstriler, (b) üretim aşamasında ne hacim ne de ağırlık bakımından fazla değişikliğe uğramayan mal üreten, dolayısıyla konum açısından nispi olarak özgür davranabilen bağımsız endüstriler ve (c) üretim aşamasında girdilerin hacim ve/veya ağırlık kaybettikleri, hammaddeye dönük endüstriler. Eğer hacim veya ağırlık kaybeden bir üretim sürecinde üretim yapıyorsa, girdiye yönelik firmaların kuruluş yeri kararında girdi veya hammadde kaynaklarına yakın olan mekanlar seçilecektir. Diğer taraftan eğer hacim veya ağırlık kazanan bir üretim süreci geçerliyse, bu durumda pazara yakın olan yerler ön plana çıkacaktır (Küçükler, 1998: 427).

Ülkemizde geri kalmış bölgelerin imalat sanayini çekebilmeleri açısından en şanslı oldukları endüstriler, madenleri ve tarımsal ürünleri işleyen hammaddeye dönük endüstrilerdir. Fakat geri kalmış bölgelerimizdeki temel problemlerden olan verim düşüklüğü ve pazarlanabilir tarımsal artığın sınırlı olması nedeniyle bu bölgelerdeki mevcut bazı tarımsal sanayiler, örneğin süt fabrikaları bile, çok düşük kapasiteyle çalışmaktadırlar. Ayrıca bu bölgelerdeki maden kaynakları da işletilebilir rezerv ve tenör itibarıyla de fazla zengin değildirler. Ülkemizin geri kalmış bölgelerinde verimli işletilebilen tarıma dayalı sanayilerin kurulabilmesi için uzun dönemde buralarda tarımda emek ve toprak verimliliğinin artırılması gerekmektedir.

Bağımsız sanayiler, gelişmiş batı ülkelerinde, talepteki değişiklikleri yakından izleyebilmek ve tüketici kitlesine yakın olabilmek için büyük kentlerin bulunduğu bölgelerde konum yapma eğilimindedirler. Ülkemiz açısından da bu davranış kalıbı izlenmektedir. Büyük kent bölgelerine yüksek düzeyde göç ve buna bağlı olarak yüksek emek arzı ve eksik istihdam olduğu sürece, bağımsız endüstriler açısından bugünkü konum tercihlerinin yönü değişmeyecektir.

Geride kalmış bölgeler, özellikle de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri açısından en karanlık tabloyu pazara dönük endüstriler çizmektedirler. Bu endüstrilerin konumu incelenirken iç ve dış pazar ayırımına gitmek faydalı olacaktır. İç pazarın batıda ve özellikle Marmara Bölgesinde yoğunlaşması, pazara dönük sanayileri doğal olarak bu bölgelere çekmiştir. Geride kalmış bölgelerde ve özellikle de pazarın şirket merkezine uzak olduğu, pazara ulaşımın güç ve yüksek maliyetle yapıldığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu

Bölgelerinde, pazara dönük endüstrilerin gelişmesini beklemek, en azından orta vadede fazlaca iyimserlik olacaktır. Dış pazar açısından da durum iç pazardan pek farklı değildir. Ülkenin dış ticaretinin büyük bir kısmı OECD ülkeleriyledir. Körfez ülkelerine yapılan bazı tarım ürünlerinin ihracatının dışında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri dış pazarlar açısından da dezavantajlı bir durumdadır. Aynı dezavantajlar ithalat için de geçerlidir

IV. Göstergelerle Türkiye’de Bölgesel Eşitsizlik

Türkiye’de bölgesel eşitsizliğin göstergeleri olarak nüfus hareketleri, tarımsal göstergeler, endüstrileşme, milli gelir, ulaşım, haberleşme, sağlık hizmetleri, eğitim hizmetleri, bölgelere göre elektrik enerjisi tüketimi ve beslenme yetersizlikleri gibi faktörler sayılabilir (Gündüz, 1990: 43). Aşağıda bu göstergelerden faydalanarak Türkiye’deki bölgesel eşitsizlik hakkında okuyucu bilgilendirilmeye çalışılacaktır.

Ekonomik Göstergeler Açısından: Ekonomik göstergeler olarak gayri safi yurtiçi hasıla rakamları, milli gelirden alınan paylar, banka mevduatları ve banka kredileri, kamu yatırım harcamaları ve yatırım teşvik belgelerinin dağılımı incelenmiştir.

Tablo 1 hem 1990 hem de 1997 yılları itibariyle gayri safi yurtiçi hasıladan bölgelerin aldıkları payları göstermektedir. Gerek 1990 gerekse 1997 yıllarında en büyük meblağlar Marmara Bölgesi’ne aittir. Marmara Bölgesi’ni sırasıyla Ege, İç Anadolu ve Akdeniz izlerken, Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri ise 6. ve 7. sıraları almaktadırlar. Kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla rakamlarında ise en yüksek değeri Marmara Bölgesi alırken, en düşük değeri yine Doğu Anadolu Bölgesi almaktadır. Kişi başına düşen rakamlarda Doğu Anadolu, Türkiye ortalamasının yarısından daha düşük bir değer alırken, bu değer Marmara Bölgesinin dörtte biri kadardır.

Tablo 1’deki rakamlar göstermektedir ki Türkiye’deki tarımsal, sanayi ve hizmet üretiminin yaklaşık 1/3’ü Marmara Bölgesi tarafından, geri kalan 2/3’ü ise diğer bölgelerimiz tarafından üretilmektedir. Buda göstermektedir ki Marmara Bölgesi hem sanayileşme hem de hizmetler kesimi açısından diğer bölgelerden özellikle de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden oldukça ilerdedir. Marmara Bölgesinde başta İstanbul olmak üzere Bursa ve Kocaeli sanayi ve hizmet üretiminin oldukça ileri olduğu illerdir.

Tablo 1: *Bölgelere Göre Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (1997)*

Bölgeler	1987 Fiyatlarıyla GSYİH (Milyon TL)		1987 Fiyatlarıyla Kişi Başına GSYİH (TL)	
	1990	1997	1990	1997
Marmara	29.968.840	42.962.071	2.274.373	2.684.291
Ege	13.771.052	18.868.124	1.822.911	2.246.740
Akdeniz	10.342.630	13.645.567	1.481.551	1.706.976
İç Anadolu	13.531.115	17.283.747	1.364.712	1.639.513
Karadeniz	8.128.835	10.184.398	1.001.788	1.294.737
Doğu Anadolu	3.322.029	3.695.227	615.865	660.216
Güneydoğu	4.513.963	5.992.076	890.773	986.350
Türkiye	83.578.464	112.631.210	1.487.082	1.802.763

Kaynak: T.C. DPT, İller ve Bölgeler İtibariyle Çeşitli Göstergeler, Şubat 1999

Tablo 2'deki bölgeler itibariyle milli gelirden alınan paylar incelendiğinde, birinci sırayı %37,2 ile Marmara Bölgesi alırken, bunu sırasıyla %17,3 ile Ege, %15,5 ile İç Anadolu, %12,2 ile Akdeniz, %9,1 ile Karadeniz, %5,1 ile Güneydoğu Anadolu ve son sırada ise %3,3 ile Doğu Anadolu Bölgesi yer almaktadır. Milli gelirden alınan paylar dikkate alındığında, Marmara Bölgesi'nin Doğu Anadolu'nun yaklaşık 11 katından daha fazla milli gelirden pay aldığı görülecektir. Türkiye açısından en büyük pay batıdaki bölgelere giderken, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri milli gelirden yeterince pay alamamaktadır. Tablo 2'den de görülebileceği gibi Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri milli gelirden yeterince pay alamamaktalar, bu bölgelerimize düşen pay bir şekilde diğer bölgelerimize özellikle de Marmara Bölgesine kanalize edilmektedir.

Tablo 2: *Bölgelere Göre Milli Gelirden Alınan Paylar(1997)*

Bölgeler	Milli Gelirden Alınan Pay (%)
Marmara	37,2
Ege	17,3
Akdeniz	12,2
İç Anadolu	15,5
Karadeniz	9,1
Doğu Anadolu	3,3
Güneydoğu	5,1
Türkiye	100

Kaynak: T.C. DPT, İller ve Bölgeler İtibariyle Çeşitli Göstergeler, Şubat 1999

Türkiye’de milli gelir sadece bölgesel anlamda bir eşitsizlik arz etmemekte aynı zamanda gelir gruplarının dağılımı açısından da bir eşitsizlik göze çarpmaktadır. Milli gelirin %20’lik dilimlere göre dağılımı esas alındığında, Türkiye adaletsizlik açısından dünyanın ilk 20 adaletsiz ülkesi arasında bulunmaktadır. Türkiye’de nüfusun %1’lik kısmını oluşturan süper zenginler milli gelirin %16.6’sını, nüfusun %5’lik kısmını oluşturan yüksek gelirli kesim milli gelirin %16.1’ini, nüfusun %16’lık kısmını oluşturan üst-orta gelir grubu milli gelirin %25.6’sını, nüfusun %48’ini oluşturan alt-orta gelir grubu ise milli gelirin %32.5’ini almaktadır. Milli gelirden en düşük payı ise %30’luk nüfusuyla milli gelirin %9.2’sini alan düşük gelir grubu almaktadır(Hürriyet Gaz., 5 Ekim 2000: 24).

İl içi gelir dağılımının en bozuk olduğu il ise İstanbul’dur. İstanbul’da en zengin %1 ile en fakir %1’lik gelir grubu arasındaki farklılık yaklaşık 322 kattır. Türkiye ortalaması göz önüne alındığında, bu rakam 236 kata inmektedir(Sabah Gaz., 5 Ekim 2000: 7).

Tablo 3 bölgelere göre banka mevduatlarını ve banka kredilerini göstermektedir. Banka mevduatları açısından gerek toplamda gerekse kişi başına düşen banka mevduatlarında birinci sırayı Marmara Bölgesi alırken, bunu İç Anadolu ve Ege Bölgeleri izlemektedir. Bölgeler itibariyle Doğu Anadolu altıncı, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ise yedinci sırayı almaktadır. Kişi başına düşen Türkiye ortalamasıyla karşılaştırıldığında, Marmara Bölgesi bu ortalamanın yaklaşık iki katı iken, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri bu ortalamanın çok gerisinde kalmaktadırlar. Bu bölgelerimizde zaten düşük olan gelir düzeyi nedeniyle, tasarruf düzeyi de oldukça düşüktür. Mevcut tasarruflar ise çeşitli nedenlerle (dın unsuru vb.) bankalara dolayısıyla da reel ekonomiye aktarılmamakta, yastık altında kalmaktadır. Bu bölgelerimizde yaşayan insanların büyük bir bölümü tasarruflarını ya gayrimenkule yada altın ve dövize kanalize etmektedirler.

Banka kredileri açısından ilk sırayı yine Marmara Bölgesi alırken, İç Anadolu ve Ege Bölgeleri onu izlemektedir. Toplam banka kredilerinden en düşük payı ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri almaktadır. Kişi başına düşen banka kredileri Türkiye ortalamalarıyla karşılaştırıldığında, Marmara ve İç Anadolu bu rakamın oldukça üzerindeyken, Ege Bölgesi nispeten bu değere yaklaşmakta, diğer bölgelerimiz ise bu değerinde oldukça gerisinde kalmaktadırlar. Banka kredilerinden faydalanma açısından Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin diğer bölgelere nispetle oldukça geri olmalarının başta gelen nedenleri dini nedenler, sanayi ve hizmetler kesiminin yeterince gelişmemiş olması ve girişimci güçteki eksikliklerdir. Bu bölgelerimizde insanlar kendi başlarına iş kurmak yerine devlete bağımlı olarak çalışmayı yeğlemektedirler.

Tablo 3. *Bölgelere Göre Banka Mevduatları ve Banka Kredileri (1997)*

Bölgeler	Banka Mevduatları		Banka Kredileri	
	Toplam (milyar TL)	Kişi Başına (TL)	Toplam (milyar TL)	Kişi Başına (TL)
Marmara	5 910.632	365 154.223	3 717 132	229.641.508
Ege	1.262.878	149.416.115	875.486	103.582.228
Akdeniz	725.715	90.057.954	478.190	59.341.219
İç Anadolu	2.691.878	254.415.014	2.294.559	216.863.565
Karadeniz	586.654	74.790.482	279.448	35.625.856
Doğu Anadolu	179.978	32.053.603	76.670	13.654.723
Güneydoğu	150.322	24.526.458	126.284	20.604.431
Türkiye	11.508.057	183.058.171	7.847.769	124.834.126

Kaynak: T.C. DPT, İller ve Bölgeler İtibariyle Çeşitli Göstergeler, Şubat 1999

Tablo 4 bölgelere göre kamu yatırım harcamalarının dağılımını göstermektedir. Kamu yatırım harcamalarında da en büyük değeri Marmara Bölgesi alırken, bu bölgemizi İç Anadolu ve Ege Bölgeleri izlemektedir. Kamu yatırım harcamalarından en düşük payı ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Akdeniz Bölgeleri almaktadır. Marmara Bölgesi, 1997 rakamlarına göre Güneydoğu Anadolu Bölgesinin 3, Doğu Anadolu ve Akdeniz Bölgelerinin yaklaşık 2.5 katı daha fazla kamu yatırım harcamasına sahiptir. Dolayısıyla devlet eliyle Marmara Bölgesinin gelişmesine destek, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin ise ihmal edildiğini söylemek hiç de yanlış olmayacaktır.

Tablo 4: *Bölgelere Göre Kamu Yatırım Harcamaları*

Bölgeler	1990 Cari Fiyatlarla (Milyon TL)	1997 Cari Fiyatlarla (Milyon TL)
Marmara	2.241.520	121.197.189
Ege	2.156.892	57.677.934
Akdeniz	950.289	47.409.044
İç Anadolu	2.121.631	117.508.216
Karadeniz	1.002.501	51.941.569
Doğu Anadolu	814.525	51.007.939
Güneydoğu	1.301.606	42.169.927
Muhtelif İller	14.349.033	794.398.051
Türkiye (Muh. Hariç)	10.588.964	488.911.818
Türkiye (Muh. Dahil)	24.937.997	1.283.309.869

Kaynak: T.C. DPT, İller ve Bölgeler İtibariyle Çeşitli Göstergeler, Şubat 1999

Tablo 5 bölgelere göre yatırım teşvik belgelerinin dağılımını göstermektedir. Bu rakamlar incelendiğinde de görülecektir ki, Marmara Bölgesi yine devlet eliyle en fazla destek gören bölgemizken, bu bölgemizi İç Anadolu ve Ege Bölgeleri izlemektedir. 1999 yılı rakamlarına göre en düşük teşviği ise %2.2 ve %3.9 ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri almaktadır. 1999 yılı rakamlarına göre Marmara Bölgesi'nin aldığı yatırım teşviği, Doğu Anadolu Bölgesinin yaklaşık 20 katı, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin ise yaklaşık 11 katıdır.

Tablo 5: *Bölgelere Göre Yatırım Teşvik Belgelerinin Dağılımı*

Bölgeler	1995 (%)	1999 (%)
Marmara	41,2	42,0
Ege	12,6	12,0
Akdeniz	15,8	7,3
İç Anadolu	10,5	15,0
Karadeniz	2,6	7,4
Doğu Anadolu	3,0	2,2
Güneydoğu	13,8	3,9
Çok Bölge	0,5	10,2
Toplam	100	100
Yatırım Tutarı (Milyar TL)	2.232.828	4.664.362

Kaynak: T.C. DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Şubat 2000

Bu beş ekonomik göstereyi dikkate alarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin iktisadi açıdan diğer bölgelere, özellikle de Marmara Bölgesine oranla oldukça geri olduğunu söyleyebiliriz. Batıdaki bölgelerimiz bizzat devlet eliyle destek görürken, iklim, doğal kaynaklar, ulaşım ve haberleşme ve son yirmi yılda ise terör nedeniyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ihmal edilir konuma gelmiştir.

Nüfus göstergeleri açısından : Tablo 6 hem 1990 hem de 1997 yılları için bölgelere göre toplam nüfus ve nüfus yoğunluğu istatistiklerini göstermektedir. Bu rakamlar incelendiğinde gerek 1990 gerekse 1997 sayımlarında Marmara Bölgesi en fazla nüfusa sahip bölgemizdir. Bu bölgemizi sırasıyla İç Anadolu ve Ege Bölgeleri izlemektedir. En az nüfusa sahip bölgelerimiz ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleridir. Bunda hiç şüphesiz son yirmi yılda bu bölgelerimizdeki gerek terör gerekse iklim şartlarının olumsuzluğu ve sanayi ve hizmet kesimindeki yetersizlik nedeniyle batıya

göçün oldukça büyük etkisi olmuştur.Yılın büyük bir bölümünde kışın yaşanması ve işsizlik insanları kırsal kesimden büyük şehirlere özellikle de İstanbul'a göç etmeye zorlamıştır. Ancak göç eden bu insanların büyük bir bölümü göç ettikleri yerlerde aradıklarını bulamamışlar ve çarpık kentleşme olgusuna yol açmışlardır. 1990 yılı itibariyle Marmara Bölgesi Doğu Anadolu Bölgesinin yaklaşık 2.5 katı nüfusa sahipken, bu rakam 1997 yılında 3 katına yükselmiştir. Nüfus yoğunluğu bakımından da Marmara Bölgesi ilk sırayı alırken, onu Ege ve Akdeniz Bölgeleri izlemektedir. 1990 yılında nüfus yoğunluğu bakımından Marmara Bölgesi Doğu Anadolu'nun beş katı iken, bu rakam 1997 yılında yaklaşık altı katına yükselmiştir. Bu da göstermektedir ki, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri her geçen gün batıya nispetle nüfus açısından biraz daha geriye gitmektedir. Bunda da yukarıda ifade edildiği gibi çeşitli nedenlerle doğudan batıya göçün oldukça büyük bir rolü vardır.

Tablo 6: *Bölgelere Göre Nüfus ve Nüfus Yoğunlukları (1997)*

Bölgeler	Toplam Nüfus		Nüfus Yoğunluğu	
	1990	1997	1990	1997
Marmara	13.295.607	16.186.673	184	224
Ege	7.594.977	8.452.087	85	95
Akdeniz	7.026.489	8.058.311	79	91
İç Anadolu	9.913.306	10.580.657	58	62
Karadeniz	8.136.984	7.843.966	73	70
Doğu Anadolu	5.346.208	5.614.907	37	39
Güneydoğu	5.159.464	6.128.973	69	82
Türkiye	56.473.035	62.865.574	73	82

Kaynak: DİE, Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş İstatistikleri, 1997

Tarımsal göstergeler açısından: Tablo 7 bölgelere göre çeşitli tarım istatistiklerini göstermektedir. Tablodan da görülebileceği gibi gerek toplam tarımsal üretim, gerek traktör sayısı ve gerekse gübre kullanımı açısından en büyük paya İç Anadolu Bölgesi sahipken, onu Marmara, Ege ve Akdeniz Bölgeleri izlemektedir. Tarımsal göstergeler açısından yine son sırayı Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri almaktadır. Toplam tarımsal üretim açısından İç Anadolu, Doğu Anadolu Bölgesi'nin yaklaşık 2 katı, traktör sayısı açısından 4.5 katı ve gübre kullanımı açısından da yaklaşık 6 katı bir değere sahiptir. Rakamlardan da görüleceği gibi tarımsal göstergeler açısından da Türkiye'nin doğusu ile batısı arasında bir uçurum vardır.

Tablo 7: Bölgelere Göre Çeşitli Tarım İstatistikleri (1996)

Bölgeler	Toplam Tarımsal Üretim (Milyon TL)	Traktör Sayısı (Adet)	Gübre Kullanımı (Ton)
Marmara	649.123.093	184.069	1.614.379
Ege	648.788.154	152.352	927.746
Akdeniz	537.853.905	103.444	1.393.801
İç Anadolu	663.171.695	196.399	2.602.118
Karadeniz	508.393.399	132.891	1.152.236
Doğu Anadolu	316.748.861	42.256	427.587
Güneydoğu	332.154.059	43.320	841.398
Türkiye	3.656.233.167	854.731	8.959.265

Kaynak: T.C. DİE, Tarımsal Yapı İstatistikleri, 1997

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde tarımsal üretimin düşük olmasının en büyük nedenlerinden biri bu bölgelerimizde halen daha eski tarımsal yöntemlerin kullanılması ve köylü ve çiftçi kesimin yeterince bilinçlendirilememiş olması nedeniyle ince tarıma geçilememiş olmasıdır. Tablo 7'deki rakamlardan da görülebileceği gibi bu bölgelerimizde traktör ve gübre kullanımı oldukça düşüktür. İnsanlar halen daha atadan kalma yöntemlerle tarımsal üretim yapmaktadırlar. Bu bölgelerimizdeki tarımsal üretimin düşük olmasının diğer bir önemli nedeni ise iklim ve tabiat şartlarıdır. Bu bölgelerimizde kışlar uzun ve soğuk, yazlar ise sıcak ve kurak geçmektedir. Doğu Anadolu Bölgesinde arazi dağlık ve ekime elverişli değildir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi ise verimli arazilere sahip olmakla birlikte, arazinin yeterince sulanamaması tarımsal üretimin düşüklüğünde önemli bir rol oynamaktadır.

Tablo 8 bölgelere göre eğitim istatistiklerini göstermektedir. Eğitim istatistikleri açısından öğretmen, öğrenci ve okul sayıları incelenmiştir. Öğretmen ve öğrenci sayıları bakımından Marmara Bölgesi ilk sırayı alırken, onu İç Anadolu Bölgesi izlemektedir. Okul sayısı bakımından ise Karadeniz Bölgesi ilk sırayı almaktadır. Her üç gösterge açısından da Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri batıya oranla oldukça geri durumdadırlar. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı açısından en iyi bölgemiz Ege Bölgesi olurken, öğretmen başına en fazla öğrenci Güneydoğu Anadolu Bölgesine düşmektedir. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı açısından Marmara, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri Türkiye ortalamasının üzerindedirler.

Tablo 8: Bölgelere Göre Eğitim İstatistikleri

Bölgeler	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı	Okul Sayısı	Öğretmen Başına Öğrenci
Marmara	96.938	2.817.721	10.002	29
Ege	65.265	1.405.926	8.259	22
Akdeniz	58.986	1.546.986	7.646	26
İç Anadolu	81.750	2.078.817	10.774	25
Karadeniz	64.999	1.529.633	14.541	24
Doğu Anadolu	33.302	961.936	8.966	29
Güneydoğu	26.060	999.288	7.020	38
Türkiye	427.300	11.340.307	67.208	27

Kaynak: T.C. DİE, Eğitim İstatistikleri, 1995

Tablo 8'deki rakamlar Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde öğretmen, öğrenci, okul sayıları ve okur-yazar oranının oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Bu bölgelerimize çeşitli nedenlerle (terör, iklim şartları ve sosyal imkan yetersizliği gibi) öğretmen gelmemekte, gelen öğretmenler ise ya yeterince verimli çalışmamakta ya da belirli bir süre sonra görevlerini bırakmaktadırlar. Bu durumun önüne geçebilmek için devlet tarafından çeşitli teşvik politikalarının uygulanması zorunludur. Bu bölgelerimizde görev yapan eğitimcilerle sosyal ve maddi imkanlar tanınması ve eğitimle ilgili altyapının oluşturulması, beşeri sermayenin kaynağı olan eğitime son derece büyük bir fayda sağlayacaktır.

Eğitimdeki eşitsizlik öğrenci seçme ve yerleştirme sınavında da dikkati çekmektedir. Bu sınavdaki genel başarı sıralamasında dershane dopingli iller İzmir, İstanbul, Ankara, Eskişehir ve Balıkesir ilk beş sırayı alırlarken; en başarısız iller ise yine Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki illerimiz olan Şırnak, Hakkari, Mardin, Siirt ve Ağrı olmuşturlardır (Güçlü, 2000: 21).

Sağlık göstergeleri açısından: Sağlık göstergeleri olarak; hekim sayısı, diş hekimi sayısı, diğer sağlık personeli sayısı ve bunların bir adedine düşen nüfus alınmıştır. Gerek hekim sayısı, gerek diş hekimi sayısı ve gerekse diğer sağlık personeli sayısı bakımından Marmara Bölgesi yine ilk sırayı almaktadır. Marmara'yı İç Anadolu ve Ege Bölgeleri izlemektedir. Hekim başına nüfus açısından en iyi bölge Marmara Bölgesi iken, hekim başına en fazla nüfus Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne düşmektedir. Bu bölgemizde bir hekime Marmara Bölgesinin 3 katından daha fazla nüfus düşmektedir. Diş hekimi ve diğer sağlık personeli açısından da durum bundan daha iç açıcı değildir. Hekim

başına düşen nüfus açısından Marmara, Ege ve İç Anadolu Bölgeleri Türkiye ortalamasının altında iken, Akdeniz, Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri bu ortalamanın üzerindedirler.

Tablo 9: Bölgelere Göre Sağlık İstatistikleri (1996)*

Bölgeler	Hekim Sayısı	Hekim Başına Nüfus	Diş Hekimi Sayısı	Diş Hekimi Başına Nüfus	Diğer Sağlık Personeli	Diğer Sağlık Per Başına Nüfus
Marmara	22.349	713	4.988	3.194	38.511	414
Ege	11.085	769	1.825	4.672	26.459	322
Akdeniz	6.524	1.235	1.094	7.362	19.262	418
İç Anadolu	16.836	629	2.723	3.891	32.550	325
Karadeniz	6.123	1.316	898	8.970	21.527	374
Doğu Anadolu	3.549	1.524	277	19.531	11.056	489
Güneydoğu	2.652	2.309	350	17.496	8.564	715
Türkiye	69.118	907	12.155	5.158	157.929	397

Kaynak: T.C. DPT, İller ve Bölgeler İtibariyle Çeşitli Göstergeler, Şubat 1999

*Askeri sağlık personeli rakamlara dahil değildir.

Eğitim göstergelerinde olduğu gibi sağlık göstergeleri açısından da Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri oldukça geri durumdadırlar. Bu bölgelerimizde gerek hastane ve yatak sayısı gerekse hekim sayısı oldukça düşüktür. Bölgelerin yeterli sağlık altyapısıyla donanımı gerekmektedir. Faaliyet halindeki hastane ve sağlık kurumları ise yeterli tıbbi donanıma sahip değildir. Erzurum, Elazığ, Malatya, Gaziantep ve Diyarbakır dışındaki bölge illerinde durum çok daha ciddi boyutlardadır.

Diğer göstergeler açısından: Diğer göstergeler olarak bölgelere göre kırsal alan asfalt karayolları, özel otomobil sayıları ve elektrik enerjisi tüketimi alınmıştır. Tablo 10 kırsal alan asfalt karayolları ve özel otomobil sayılarıyla ilgili istatistikleri göstermektedir. Toplam kırsal alan asfalt karayolu açısından ilk sırayı Karadeniz Bölgesi alırken, İç Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgeleri bu bölgemizi takip etmektedir. Özel otomobil sayıları açısından da en fazla sayıya Marmara Bölgesi sahipken, İç Anadolu ve Ege Bölgeleri ikinci ve üçüncü sırayı almaktadırlar. Toplamda en az otomobile ise Doğu Anadolu Bölgesi sahiptir. Bin kişiye düşen otomobil sayısı bakımından Marmara Bölgesi ilk sırayı alırken, Doğu Anadolu Bölgesi yine son sıradadır. Bin kişiye düşen otomobil sayısı bakımından Marmara, Ege ve İç Anadolu Türkiye ortalamasının üzerindeyken, diğer bölgelerimiz 580 kişilik Türkiye ortalamasının altında

kalmışlardır. Marmara Bölgesi Doğu Anadolu Bölgesinin yaklaşık 5 katı daha fazladır.

Tablo 10: *Bölgelere Göre Kırsal Alan Asfalt Karayolları ve Özel Otomobil Sayıları*

Bölgeler	Toplam Asfalt Karayolu (km)	Özel Otomobil Rakamları	
		Toplam	Bin kişiye düşen
Marmara	52.034	1.310.709	810
Ege	55.481	590.223	698
Akdeniz	56.109	437.858	543
İç Anadolu	83.378	803.415	759
Karadeniz	121.506	297.385	379
Doğu Anadolu	70.314	98.157	175
Güneydoğu	44.259	111.452	182
Türkiye	483.181	3.649.199	580

Kaynak: T.C. DİE, Motorlu Kara Taşıtları İstatistikleri, 1997
T.C. DİE, Ulaştırma İstatistikleri, 1997

Tablo 11 bölgelere göre toplam, sanayide kullanılan ve kişi başına elektrik tüketimi rakamlarını göstermektedir. Toplam elektrik tüketiminde Marmara Bölgesi ilk sırayı alırken, Ege ve İç Anadolu Bölgeleri ikinci ve üçüncü sırayı almaktadırlar. Doğu Anadolu Bölgesi ise toplam elektrik tüketiminde son sıradadır. Sanayide kullanılan elektrik tüketimi ve kişi başına elektrik tüketiminde ise Marmara Bölgesi yine ilk sırayı alırken, Doğu Anadolu Bölgesi yine son sıradadır. Kişi başına elektrik tüketiminde Marmara ve Ege Bölgeleri Türkiye ortalamasının üzerinde bir seyir izlerken, diğer bölgelerimiz, özellikle de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri bu ortalamanın altında bir seyir izlemektedirler.

Tablo 11: *Bölgelere Göre Elektrik Enerjisi Tüketimi (1997)*

Bölgeler	Toplam Elektrik Tüketimi (MWh)	Sanayideki Elektrik Tüketimi (MWh)	Kişi Başına Elektrik Tüketimi (kWh)
Marmara	31.424.347	17.344.600	1.941
Ege	13.837.468	8.174.176	1.637
Akdeniz	9.639.686	5.030.447	1.196
İç Anadolu	10.998.178	4.915.293	1.039
Karadeniz	6.855.748	3.858.654	874
Doğu Anadolu	2.743.269	1.074.664	489
Güneydoğu	4.172.961	1.795.172	681
Türkiye	80.568.157	42.193.006	1.282

Kaynak: TEDAŞ İstatistikleri, 1997

V. Sonuç

Bugün dünyada farklı ölçeklerde de olsa hemen her ülkede bölgelerarası gelişmişlik farklarına rastlanmaktadır. Kökenleri Osmanlı İmparatorluğu dönemlerine kadar inen Türkiye'deki bölgesel eşitsizlik ise her geçen gün daha da derinleşmektedir. Türkiye'de bölgesel eşitsizliğin ortaya çıkış nedenleri tarihsel, coğrafi ve iktisadi nedenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel nedenlerin kökeni Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki toprak düzeninin bozulmasına dayanmaktayken, coğrafi nedenlerse ülkemizin belirli bölgelerinin, Özellikle de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki, iklim ve tabiat şartlarının kötülüğüne dayanmaktadır. İktisadi nedenler ise genelde imalat sanayiinin dengesiz dağılımı ve işgücü verimliliğinin düşük olması, tarımdaki işgücü verimliliğinin düşük olması ve bölgeler arası farklılık göstermesi, iç ticaret hadlerinin tarımın aleyhine gelişmesi, geri kalmış bölgelerdeki yüksek doğurganlık ve düşük işgücüne katılım oranları ile pazarlara ve girdi kaynaklarına göre konum gibi etkenlere dayanmaktadır.

Türkiye'de bölgesel eşitsizliğin göstergeleri olarak nüfus hareketleri, tarımsal göstergeler, endüstrileşme, milli gelir, ulaşım ve haberleşme, sağlık hizmetleri, eğitim hizmetleri, bölgelere göre elektrik enerjisi tüketimi ve beslenme yetersizlikleri gibi faktörler sayılabilir. Bütün bu göstergeler incelendiğinde görülecektir ki Türkiye'nin doğusu ile batısı arasında bir uçurum vardır. Marmara ve Ege Bölgeleri, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ile karşılaştırıldığında bütün nimetler batıdaki bölgelerimize aktarılırken, bütün külfetler bilerek ve kasten olmasa bile doğudaki bölgelerimize layık görülmemiştir. Son olarak şunu söyleyebiliriz: Gerek devlet gerekse büyük girişimci kesim bu bölgelerin sesine kulak vermediği takdirde sosyo ekonomik açıdan uçurum giderek derinleşecek ve onarılması güç yaralar açacaktır.

Summary: The main objective of the study is to examine interregional development disparities drawing more and more attention in Turkey in recent years. To that end, figures of economic or functional and social disparities closely related to each other were studied. In the first section of the study, definition and importance of regional disparity were given. In the next sections, some information with regard to types, reasons, and dimension of the regional disparity in Turkey was presented with various statistical figures, respectively.

Kaynakça

- Bayraktutan, Yusuf. (1994). "Bölgesel Dengesizlik ve Bölgesel kalkınma (Çorum-Çankırı ve Erzurum Kırsal kalkınma Projelerine Mukayeseli Bir Yaklaşım Denemesi)", *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10: 3-4.
- Büyükkılıç, D., Arpacıoğlu, H. ve Artar, A. İmalat sanayinde İller ve Bölgeler Düzeyinde Verimlilik ve Karşılaştırma, Milli Produktivite Merkezi, Ankara, 1990.
- DİE, Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş İstatistikleri, 1997.
- DİE, Eğitim İstatistikleri, 1995.
- DİE, Motorlu Kara Taşıtları İstatistikleri, 1997.
- DİE, Tarımsal Yapı İstatistikleri, 1997.
- DİE, Ulaştırma İstatistikleri, 1997.
- Dinler, Zeynel. Bölgesel İktisat, Ekin Kitabevi, Bursa, 1994.
- DPT, İller ve Bölgeler İtibariyle Çeşitli Göstergeler, Şubat 1999.
- DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Şubat 2000.
- Erkal, Mustafa. Bölge Açısından Azgelişmişlik, Der yayınları, İstanbul, 1990.
- Güçlü, Abbas. "Diyalog" Milliyet Gazetesi, 29 Ağustos 2000.
- Gündüz, A. Yılmaz (1990). "Türkiye de Bölgesel Dengesizlikleri Gidermeye Yönelik Politikalar: GAP Örneği", *Banka ve Ekonomik Yorumlar*, 27: 6
- Gündüz, A. Yılmaz. **Bölgesel Dengesizlik ve GAP Projesi**, Özmert Matbaacılık, Malatya, 1994.
- Güvenen, Orhan. **Türkiye'nin Orta ve Uzun Dönem Stratejik Hedefleri Kapsamında Doğu Anadolu'nun Bölgesel Gelişmesi**, Erzurum, 1998.
- Hoover, Edgar M. **An Introduction to Regional Economics**, New York, 1975.
- Hürriyet Gazetesi, 5 Ekim 2000.
- Küçükler, Celal (1998). **Bölgesel Kalkınma ve Kentsel Gelişme**, Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz, (Ed. Ahmet Şahinöz), Turhan Kitabevi, Ankara, 1998.
- Mutlu, Servet (1992). "Bölge Gelişmesinde Temel Etmenler ve Türkiye'de Durum", *Amme İdaresi Dergisi*, cilt:25, sayı: 3.
- Mutlu, Servet (1990). "Price Scissors in Turkish Agriculture", *METU Studies in Development*, vol. 17, No: 1-2.
- Rostow, W. İktisadi Gelişmenin merhaleleri (Çev.:E. Güngör), İstanbul, 1966.
- Sabah Gazetesi, 5 Ekim 2000.
- Savaş, Vural. **Kalkınma İktisadı**, Beta Yayınları, İstanbul, 1986.
- Sönmez, Mustafa. **Bölgesel Eşitsizlik-Türkiye'de Doğu-Batı Uçurumu**, Alan Yayıncılık, İstanbul, Haziran 1998.
- TEDAŞ İstatistikleri, 1997.